

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 24 • Sayı / Issue: 2 • Aralık / December 2024 • 40-59

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: cuilah.1545126

KUR'AN VE KIRAATLERİN ÖZDEŞLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

An Analysis on the Identity of the Qur'ān and Qirā'āts

Cafer YERLİKAYA

Dr. Öğr. Üyesi, KSÜ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kiraat Anabilim Dalı,
Kahramanmaraş, Türkiye

Asst. Prof, KSU University, Faculty of Divinity, Department of Qirā'āt,
Kahramanmaraş, Türkiye

caferbaha@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1733-2637>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 07.09.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 14.11.2024

Yayın Tarihi/Published: 31.12.2024

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Cafer Yerlikaya)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

KUR'AN VE KIRAATLERİN ÖZDEŞLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

An Analysis on the Identity of the Qur'ān and Qirā'āts

Öz

Hız Osman tarafından noktasız ve harekesiz olarak yazılan ve çoğaltılan mushaf lar, k raatini öğretecek kişilerle birlikte değişik İslām beldelerine gönderilmiştir. İskelet hat ile yazılan resm-i mushaf ların seslendirmesi olan k raatler, ilk dönemden itibaren Müslümanlar arasında birtakım ihtilafların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu ihtilaflardan birini de “Kur'an ve k raatlerin birbirinden ayrı veya aynı hakikat oluşu” hakkındaki yorumlar ve tartışmalar oluşturmuştur. Mushaf lar, vahyin başlangıcından itibaren “sözlü” ve “yazılı” olarak, bu iki özellikle birlikte nakledilmiştir. Kur'an'ın şifahi nakli, fem-i muhsini ve k raatleri, kitâbî olarak rivayeti ise mushaf imlâsını ve resmini temsil etmiştir. Kur'an'ın bu iki nakil şekli, İslâm âlimleri arasında “Kur'an ve k raatlerin birbirinden ayrı veya aynı iki hakikat olduğu” yönünde bazı görüş ayrılıkları ve ihtilaflarına yol açmıştır. Bu durum da araştırılması, incelenmesi ve tahlil edilmesi gereken bir mesele olmuştur. Kiraat ilminin bu temel meselesi; *kavramsal tanım, bazı rivayetler, k raatler ile ilgili bazı meseleler ve k raatlerin sıhhat kriterleri bağlamında* ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Yedi Harf, Mushaf, Kiraat, Yazı.

Abstract

The mushafs, written and reproduced by 'Uthmān b. 'Affān without “ḥarakāt” (Arabic diacritics), were sent to different Islamic towns and regions by the people who would teach their qirā'āt. The Recitations/qirā'āts, articulating the calligraphic script (mushafs), have caused disputes among Muslims from the early period onwards. One of these disagreements have involved interpretations and discussions about “whether the Qur'ān and its qirā'āts/recitations are separate from each other or represent the same truth.” From the beginning of revelation, the mushafs have been conveyed orally and in written form. Qur'ān's the oral transmission has represented the “fem-i muhsin (excellent pronunciation)” and the qirā'āt, and the written transmission has represented the spelling of the mushaf and its illustration (format). These two modes of transmission of the Qur'ān have led to some disagreements and disputes among Islamic scholars that “the Qur'ān and the qirā'āt are two separate or the same truths.” This situation has been an issue that needs to be investigated, delucidated, and analyzed. This fundamental issue of the study of qirā'āt is discussed in the contexts of conceptual definition, some narrations, some issues related to qirā'āt, and the criteria for its authenticity.

Keywords: Qur'ān, Seven Letters, Mushaf, Qirā'āt, Writing.

GİRİŞ

Hiç şüphesiz yedi harf meselesi, anlamı, sonuçları, rivayet edilişi ve hakkında kırktan fazla yorum ve görüşün ortaya çıkması bakımından, Kur'an ve kıraat tarihinin en önemli olaylarından biridir. Hz. Peygamber (s.a.s.), Hudeybiye Antlaşması (6/628) ve Mekke'nin fethinden (8/630) sonra gelen heyetlere, Kur'an'ı öğretmeyi kolaylaştırmasını Rabbinden istemiş ve yüce Allah da Müslümanların Kur'an'ı kolayca öğrenebilmeleri için, "yedi harf" ruhsatını vermiştir.¹ Verilen bu ruhsat ve kolaylaştırmadan sonra, sahabe arasında Kur'an kıraatinde ihtilaflar görülmeye başlamıştır.² Yedi harf bağlamındaki bu kıraat ihtilaf ve farklılıkları hem o dönem hem de daha sonraki dönemlerde Müslümanlar arasında bazı anlaşmazlıklara neden olmuştur. Hz. Peygamber, hayatta iken meydana gelen kıraat ihtilafları ve problemlerini bizzat kendisi ortadan kaldırmış, fakat daha sonraki dönemlerde meydana gelen bu okuyuş farklılıkları, Müslümanlar arasında birtakım ihtilaflara neden olmaya devam etmiştir. Kur'an kıraatleriyle ilgili bu problemlerin en önemlilerinden birini de daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan "Kur'an ve kıraatlerin birbirinden ayrı veya aynı hakikat oluşu" meselesi oluşturmuştur.³ İslâm âlimlerinden bazıları, "Kur'an ve kıraatin birbirinden ayrı iki hakikat" olduğunu, diğer bir kısmı ise "bu iki kavramın birbirlerini tamamlayan aynı iki hakikat" olduğunu ifade etmişlerdir.

Bu çalışmada İslâm âlimleri arasında görüş ayrılığına neden olan "Kur'an ve kıraatlerin aynılığı veya ayrılığı" meselesi tahlil edilmektedir. Araştırmanın temel dayanağı olan "Kur'an" ve "kıraat" kavramları, kısaca lügat ve istilâhî bakımdan incelenmiş ve İslâm âlimlerinin "Kur'an" ve "kıraat" tanımlamaları ve görüşleri analiz edilmiştir. Kur'an ve kıraatin birbirinden "ayrı iki hakikat" olduğunu ileri sürenler ile "aynı iki hakikat" olduğunu ileri sürenlerin görüşleri ve yorumları kısaca izah edilmeye çalışılmıştır. Konu, kıraat ilminin temel ve geniş meselelerinden biri olduğu için "kıraat ve Kur'an kavramları", "kıraatlerin sıhhat kriterleri" ve "bazı rivayetler" çerçevesinde sınırlandırılarak sadece "kıraat ilmi" açısından ele alınmıştır. Meselenin kelâmî boyutu olmakla beraber hem çalışmanın sınırlarını hem de kıraat ilminin hedef ve gayesini aşacağından dolayı, konu "halku'l-Kur'an" yönüyle inceleme ve analize tabi tutulmamıştır. Konu, sadece tilâvet edilen kelimelerin lafzî olarak kıraat ilmi açısından "Kur'aniyet" vasfını kazanıp kazanmaması ve "kıraatlerin sıhhat kriterleri" açısından incelenip analize tabi tutulmuştur. Bununla birlikte mesele resim-lafız ve mana bağlamında da kısaca incelenmiştir.

Yedi harf ruhsatı bağlamında Hz. Peygamber (s.a.s.)'den rivayet edilen farklı kıraatlerin Kur'an olarak kabul edilmesi veya reddedilmesinin kabul şartları olan sıhhat kriterlerinin, "Kur'an", "kıraat" ve "resm-i mushaf" kavramlarıyla olan ilişkisi, bazı rivayetler doğrultusunda incelenmiş ve mesele bu açıdan tahlil edilmiştir. Mushafların çoğaltılması ve yazılmasıyla ilgili rivayetlerde, imlâ esnasında kıraatlerin dikkate alınıp alınmadığıyla ilgili nakledilen bazı bilgiler ve haberler incelenmiştir.

Konu daha önce, "Tanımları Bağlamında Kur'an ve Kıraat Özdeşliği"⁴ isimli makalede ve "Kırâat Disiplininde Metodolojik Alan Tanımlaması"⁵ isimli doktora tezinde metodolojik, kavramsal/istilâhî ve kelâmî boyutuyla incelenmiştir. Ancak bu iki çalışmada konunun izahı daha çok, farklı disiplinlerin meseleye yaklaşımları, tanımlamaları ve yorumlarıyla ilgili bilgilerin analizi şeklinde olmuştur. Harun Ögmüş "Resm-i Mushaf Bağlamında Kur'an ve Kıraat Ayrımı" başlıklı makalesinde; Kur'an'ın sadece resm-i mushafa indirgenemeyeceğine vurgu yapılırken,

¹ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü fedâilü'l-Kur'ân*, thk. Mervan el-Atiyye Muhsin Harabe (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.), 333-334; Ebû Amr Osman b. Saîd Dâni, *Câmi'u'l-beyân fi'l-kırâati's-seb'el-meşhûra*, thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1426), 24-25; Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmâil el-Makdisî Ebû Şâme, *el-Mürşidu'l-veciz ilâ ulûmin tetealleku bi'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. İbrâhîm Şemsuddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 82.

² el-Kâsım b. Sellâm, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 334-336.

³ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Tefsîru't-Taberî câmiu'l-beyân an tevli'âyil-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin (Kahire: Dâri Hicr, 2001), 1/53.

⁴ Muhammed İsa Yüksek, "Tanımları Bağlamında Kur'an ve Kıraat Özdeşliği", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15/2 (2015), 221-253.

⁵ Muhammed İsa Yüksek, *Kırâat Disiplininde Metodolojik Alan Tanımlaması* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014), 21-34.

diğer taraftan da kıraatlerle Kur'an'ın özdeşleşmesinin de aşırı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Ögmüş, üzerinde ittifak edilen kıraatleri mütevâtir, ihtilaf edilen kıraatleri ise meşhur olarak isimlendirilmesini önererek farklı bir yorum getirmeye çalışmıştır.⁶ “Kıraatlerde Tevâtür Olgusu” ve “Kıraatlerde Âhad Kavramı” isimli çalışmalarda, Kur'an'ın tevâtürlüğü kabul edilirken, kıraatlerdeki tevâtürlüğün sorgulanabilir olduğu, kıraatlerin sahih olarak değerlendirilmesi ve kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.⁷ İsmi geçen bu çalışmalardaki Kur'an ve kıraatlerin aynılığı veya ayrılığına dair yaklaşımlar, konuyu dağıtmamak amacıyla genel bir analize tabi tutulmuştur.

Kıraatlerin aynı veya ayrı iki hakikat oluşu, yukarıdaki çalışmalar istisna edilirse, kıraat alanıyla ilgili araştırmaların birçoğunda, belli bir bölümün alt başlıkları içerisinde ele alınmaktadır. Yapılan bu çalışmayla konu, “Kur'an” ve “kıraat” kavramlarının analizi, mushafların yazılmasıyla ilgili “bazı rivayetler”, “kıraatlerin sıhhat kriterleri” ve “bazı kıraat meseleleri” bağlamında tahlil edilerek farklı bir perspektif ve açılım hedeflenmektedir.

1. KUR'AN - KIRAAT KAVRAMLARI VE BAZI TESPİTLER

“Kur'an” ve “kıraat” kavramlarının, “aynılığı” veya “ayrılığı”nı doğru anlayabilmek ve sahih bir temele oturabilmek için sözlük ve ıstılah manaları üzerinde durmak önem arz etmektedir. “Kıraat/قراءة” kelimesi, Arapçada “k-r-e/ك-ر-ء” sülâsî mücerret fiilinin masdarlarından biridir. Çoğulu “kırâât/قراءات” şeklinde gelmektedir. Sözlük anlamı; “kıraat etmek”, “okumak”, “dikkatli okumak” ve “mütalaa etmek”tir. Bu fiilin diğer iki masdarı ise; “Kur'ânen/قُرْآنًا” ve “kar'en/كِرَاءَةً” şeklinde gelmektedir. “Kar'en/كِرَاءَةً” masdarı, “cemetmek”; “Kur'ânen/قُرْآنًا” masdarı ise, “toplama” ve “okuma” manalarına gelmektedir.⁸ Kıraat kelimesinin sözlük manaları arasında “sözcükleri oluşturan harflerin bir araya gelerek cem olması ve kelimeyi oluşturma” anlamı da bulunmaktadır.⁹ Kıraat kelimesinin ıstılahî olarak ise birçok tanımlaması yapılmıştır. Kıraat kelimesi, “kıraat-i aşera”, “kıraat-i seb'a”, “mütevâtir kıraat”, “şâz kıraat” gibi birçok ıstılahı isimlendirmede de kullanılan bir sözcük olmuştur. “Kur'an” ve “kıraat” kavramları, tanımları ve kıraat ilminin konusu, gayesi ve hedefi bakımından ele alındığında bunlar arasında sıkı bir ilişki olduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda İslâm âlimleri tarafından yapılan bazı kıraat tanımlarının verilmesi yerinde olacaktır. Zerkeşî, (ö. 794/1392) “Kur'an” ve “kıraati” “Kur'an ve kıraatler ayrı iki hakikattir. Kur'an, beyan ve icaz için Muhammed (s.a.s.)'e indirilmiş vahiydir. Kıraatler, zikredilen vahiy lafızlarının şedde, sükûn, gibi harflerin yazılışı ve okunuş keyfiyetindeki farklılıklardır.”¹⁰ şeklinde tarif ederken, Dimyâtî ise (ö. 1117/1705) “kıraati”, “Nakledenlerin ittifakını ve ihtilafını, *ibdâl, vasl, fasl, sükûn, hareke, ispat, hazf* vb. durumları, Allah'ın kitabına uygunluğunu bildiren bir ilimdir.”¹¹ şeklinde tanımlamıştır. Başka bir tarifte “kıraat”, “Kur'an kelimelerinin okunma keyfiyetini, tariklerini ihtilaf ve ittifak yönüyle nakledene nispet etmeyi bildiren bir ilim” olarak tarif edilmiştir. Diğer bir tanımlamaya göre “kıraat”, “Kur'an kelimelerinin eda keyfiyetini, kıraatlerdeki vahiy lafızlarının ihtilafını, şeddeli ve şeddesiz okuma durumlarını

⁶ Harun Ögmüş, “Resm-i Mushaf Bağlamında Kur'ân ve Kıraat Ayrımı”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2015), 9-28.

⁷ Osman Bayraktutan, *Kıraatlerde Âhad Kavramı* (Ankara: Gece Akademi, 2019), 195, 200-205; Osman Bayraktutan, *Kıraatlerde Tevâtür Olgusu* (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 89-91.

⁸ Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Faris İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lügati*, thk. Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn (Mısır: Dâru'l-Fikr, 1979), 5/79; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.), “abd”, 4/5/3563; Mecdüddin Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, thk. Enes Muhammed Zekeriyya Cabir Ahmed (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2008), 1298; Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Kırââtü ve eseruhâ fi ulûmi'l-'arabiyye* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, 1983), 9-11.

⁹ Fırat Yavuz, “Kıraat, Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması”, *Kayseri Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (2002), 258.

¹⁰ Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dâru't-Turâs, 1957), 1/318; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir Kastallânî, *Letâifu'l-işârât li funûni'l-kıraat*, thk. Merkezud-Dîrâsâtî'l-Kurâniyye (Medîne: Vizaretü'ş-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkaf ve'd-Da've, 2013), 1/358; Muhammed Abdulazîm Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Bedîu's-Seyyid el-Lehhâm (Dimeşk: Dâru Kuteybe, 2010), 1/26-36.

¹¹ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erbaati Aşera*, thk. Muhammed İsmâil Şa'ban (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyyeti, 1987), 1/67.

bildiren ilimdir.”¹² Bunların dışında kıraat kavramının farklı birçok tarifi yapılmıştır.¹³ Dikkat edileceği üzere tariflerde kıraatlerin Kur'an ile ilişkisi ifade edilmiştir. Zerkeşî de her ne kadar “Kur'an ve kıraatler ayrı iki hakikattir” demişse de yaptığı tanımda “vahiy-Kur'an-kıraat” ilişkisine işaret ederek, aralarındaki bağın varlığını kabul etmiştir.

Yapılan bu farklı tariflere göre kıraati; “Hz. Peygamber'e (s.a.s.) yedi harf üzere indirilen Kur'an'ın değişik okuma şekillerinin ittifak ve ihtilaflarının tevâtüren nakledilmesini, *hareke, med, sükûn, şedde, revm, ihtilâs, nakil, sıla, imâle, sekte, idgam* vb. okuma biçimlerini, Resûlullah'tan (s.a.s.) nakleden kimseye nispet edilmesini araştıran bir ilimdir” şeklinde tarif etmek mümkündür. Yapılan kıraat tanımlamalarının dikkat çeken en önemli özelliği ise kıraat ittifak ve ihtilaflarının sağlam bir senetle Resûlullah'a (s.a.s.) isnâd edilmesidir.¹⁴ Kıraat tariflerinde ifade edilen *hareke, med, sükûn, şedde, tenvin, revm, ihtilas, nakil, sıla, imâle, sekte, idgam* vb. kavramlar iskelet hat/resim/yazı üzerinde tilâvetin ve kıraatin meydana gelmesini sağlayan, temel fonetik unsurlardır. Bu seslendirme unsurları, iskelet hat olarak yazılan resimsel harflerin işitmeye/sema' dayalı fonksiyonlarını icra etmektedir. *İmâle, sekte, lâm-ı mufahhame, sâd-ı müşemme, teshîl* gibi seslerin birçoğu yazı ve imlâda gösterilemeyen fakat şifahî ve fem-i muhsin ile öğrenilen, öğretilen ve nakledilen kıraat ve tilâvetle ilgili seslendirme biçimleridir. Resim yani iskelet hat, tilâvet ve okumanın temel unsuru olan hareke ve noktalama işaretleri vasıtasıyla seslendirilerek kıraat edilir ve işitilir hale gelmekte, bir anlam ifade eden lafız ve cümleler haline dönüşmektedir. Bu anlamda iskelet hat ile seslendirme (yazı - lafız/kıraat), seslendirme ile de mana (lafız/kıraat - mana) arasında birbirlerinden ayrılması zor bir ilişki olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

“Kur'an” kelimesi sözlük anlamı itibariyle; “kıraat etmek (okumak, tilâvet etmek), sûreleri içerisine toplayan kitap, cemedan” anlamlarına gelmektedir. Arapça olarak nereden ve hangi kökten türediğiyle ilgili birçok farklı görüş bulunmakla birlikte,¹⁵ İslâm âlimlerinin bir kısmı, Kur'an kelimesinin “ق-ك-r-e” fiilinin masdarlarından biri olduğunu ifade etmektedirler. Kur'ân'ı Kerîm'de “إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ” âyet-i kerimesindeki¹⁶ “ve kur'ânehû/قُرْآنَهُ” kelimesi İslâm âlimlerince, “kırâatehû/قراءته” şeklinde açıklanmıştır ki Kur'an ve kıraat kelimeleri, aynı anlamda birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Sözlük anlamı itibariyle iki kavram arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Kur'an kelimesiyle ilgili dikkat çeken noktalardan biri, aynı kelimenin hem “cem” hem de “kıraat” anlamlarında kullanılmış olmasıdır. Bu bağlamda Kur'an kelimesi; Allah'ın “va'd ve vaîd”, “emir ve yasaklarını”, “kıssaları”, “âyet ve sûreleri” vb. cemedan ve okunan anlamına gelmektedir.

Her iki kavramın sözlük anlamları arasında sıkı bir ilişki bulunmakla birlikte, burada dikkati çeken asıl mesele, Kur'an kelimesinin ıstilahî tarifinde bir birlik sağlanamamış olmasıdır. İslâmî ilmi disiplinlerin her biri, Kur'an kelimesinin ıstilahî olarak farklı tanımlarını yaparken kendi alanına uygun bir tarife gitmiş ve aralarında birliktelik sağlanamamıştır. Tanımlamalardaki farklılıklar daha çok kelimeler, usûl, fıkıh ve dil âlimleri arasında görülmüştür.¹⁷ *Kelâm İlmi*, Kur'ân'ı-Kerîm'i Allah'ın “Kelâm” sıfatı üzerinden “Kelâmullah” olarak tanımlamaktadır. Kelâmcılara göre Kur'an: “Resûlullah (s.a.s.)'a indirilen, Mushaflarda yazılan, kendisinden şüphe olmadan tevâtüren nakledilen, hak ehlince, hakikatlerin tamamını öz olarak içeren ve ledünnî ilim olan kitaptır.”¹⁸ Bunların dışında Kur'an'ın yine onlarca farklı tanımı yapılmış ve bu tanımlarda da birlik

¹² Ebî Abdullah Muhammed b. Şerîhî'r-Ra'îmî Endülüsî, *el-Kâfî fi'l-kirâati's-seb'î*, thk. Ahmed Mahmud Abdu's-Semî'î (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 9; Muhaysin, *el-Kirâatü ve eseruhâ*, 9.

¹³ Yüksek, “Kur'ân ve Kıraat Özdeşliği”, 240-242.

¹⁴ Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Muncidü'l-mukriîn ve murşidü't-tâlibîn*, thk. Ali b. Muhammed el-İmrân (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 9-11.

¹⁵ Yüksek, *Kıraat Disiplininde Alan Metodolojisi*, 35-45.

¹⁶ el-Kiyâme 75/17.

¹⁷ Tahsin Görgün, “Kur'ân, IV. Mahiyeti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/26/388-389; İsmail Karaçam, “Kırâatların İntikali”, *Kırâat İlmi ve Problemleri* (Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV, İstanbul, 2002), 288; Yüksek, “Kur'ân ve Kıraat Özdeşliği”, 225-240.

¹⁸ Ali b. Muhammed eş-Şerîf Cürçânî, *Kitâbu't-t'arifât* (Kahramanmaraş: Kelam Yayınları, 2022), 168.

sağlanamamıştır.¹⁹ Dilciler ise Kur'an'ın belâgati açısından meseleye yaklaşmakta ve Kur'an'ın belâgatine hiçbir asır ve zamanda ulaşamayacağı yönünde hareket etmektedir. Kelâmcıların Kur'an'ın *mahlûk* ve *gayr-ı mahlûk* tartışmaları, lafız ve mana ilişkisi bağlamında tartışılmıştır.²⁰ Ebû Hanîfe'nin (ö.150/767) "Kelâmullah olan Kur'an, mushaflarda yazılı, kalplerde mahfuz, dillerde okunan, Hz. Peygamber'e indirilmiş olandır. Bizim Kur'an'ı lafzımız, kitabetimiz ve kıraatimiz ise mahlûktur"²¹ şeklindeki tanımı ise dikkat çekicidir. Bu Kur'an tanımlamalarına tefsircilerin tarifleri de eklendiğinde Kur'an'ın kavramsal tanımında birçok ihtilaf görülmektedir.²² Kur'ân-ı Kerîm'in farklı birçok tarifi olmakla birlikte, yaygın olan tanımlarından en meşhuru; "Kur'an, Allah tarafından Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, mushaflarda yazılan, tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtîha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça mûciz bir kelâmdır."²³ Benzer bir tarifte ise; "Hz. Peygamber'e değişik şekillerde indirilen, kalplerde muhafaza edilip tevâtüren nakledilen, yedi harf kapsamındaki tüm vahyin, mûciz olarak Fatiha sûresinden Nas'a kadar, iki kapak arasına yazılmış resmedilmiş halidir" şeklinde tanımlanmıştır.²⁴ Zerkeşî (ö. 794/1392) ve Dimyâtî (ö. 1117/1705) Kur'an'ı "Beyan ve i'câz için Muhammed'e (s.a.s.) indirilmiş vahiydir." şeklinde tarif etmiştir.²⁵

Bu Kur'an tariflerinin dışında Serahsî (ö. 483/1090), Pezdevî (ö. 493/1100), Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Neseî (ö. 710/1310) gibi birçok âlimin²⁶ tanım ve tariflerinde ifade ettikleri Kur'an'ın bazı temel özelliklerinden hareket ederek, "Kur'an:

- Değişik vahiy şekilleriyle Resûlullah (s.a.s.)'a indirilmiş,
- Mushaflarda iskelet hat ile kaydedilmiş, ezberlenerek muhafaza edilmiş hem şifâhî hem de kitâbî olarak tevâtüren nakledilmiş,
- Okunması ibadet olan, Fatiha'dan Nas sûresine kadar 23 yılda tencîmen²⁷ indirilmiş, yedi harfe göre vahiy edilmiş ve bu harflere uygun olan kıraatlere göre resmedilmiş,
- Allah kelamı, belâgat açısından mûciz, ledünnî bir ilim, hakikatlerin tamamını içinde bulunduran,
- Hiç kimsenin bir benzerini getiremeyeceği, Arapça dil ve belâgat açısından eşsiz bir kitaptır." şeklinde bir çıkarım yapmak mümkündür.²⁸

Kur'an'ın farklı tanımlamaları arasında tüm vahyin yedi harf üzere iki kapak arasına resmedilme ifadesi, büyük önem taşımaktadır.²⁹ Zerkeşî'nin "Kur'an ile kıraatler, birbirinden ayrı iki hakikattir. Kur'an, i'câz ve beyan amacıyla Hz. Muhammed'e indirilen vahiy; kıraatler ise, zikredilen vahiy lafızlarının ihtilâfı, şedde, sükûn gibi okunma keyfiyetidir" şeklindeki tarifleriyle ilgili olarak Mustafa Altundağ, "Zerkeşî'nin *kıraatler* tabiriyle yalnızca sahih kıraatleri mi kastettiği yoksa bunlara sahih olmayanları da dahil mi ettiği açık değildir" demiştir.³⁰ Bu durum, Dimyâtî'nin tarifi ve diğer yapılan bazı Kur'an ve kıraat tarifleri için de geçerlidir. Bazı İslâm âlimlerinin Kur'an tanımları ve Zerkeşî'nin tarifinde, Kur'an lafzıyla ne kastedildiği açık değildir. Diğer ifadeyle

¹⁹ Yüksek, "Kur'ân ve Kıraat Özdeşliği", 56-65, 225-240.

²⁰ Yüksek, "Kur'ân ve Kıraat Özdeşliği", 232-237.

²¹ Yüksek, *Kıraat Disiplininde Alan Metodolojisi*, 62.

²² Yüksek, *Kıraat Disiplininde Alan Metodolojisi*, 65-70.

²³ Abdulhamit Birişik, "Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/26/383-388; Karaçam, "Kırâatların İntikali", 4.

²⁴ İbrahim b. Muhammed Nebil, *İlmu'l-kıraat* (Riyâd: Mektebetü't-Tevbeti, 2000), 17.

²⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/319; Dimyâtî, *İthâfû Fudalâ'l-Beşer*, 1/69.

²⁶ Yüksek, *Kıraat Disiplininde Alan Metodolojisi*, 45-49.

²⁷ Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamber'e parça parça indirilmesini ifade eden terim. (DİA, "Tencîm" maddesi)

²⁸ Cürcânî, *Kitâbu't-t'arifât*, 168; Karaçam, "Kırâatların İntikali", 4; Birişik, "Kur'ân", 26/26/383-388; Nebil, *İlmu'l-kıraat*, 17; Yüksek, *Kıraat Disiplininde Alan Metodolojisi*, 45-49.

²⁹ Nebil, *İlmu'l-kıraat*, 17; Yüksek, "Kur'ân ve Kıraat Özdeşliği", 225-240.

³⁰ Mustafa Altundağ, *Sahih Kıraatlerin Kaynağı* (İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2007), 198.

Kur'an kavramıyla iskelet hat ve kıraatler arasındaki bağ ve ilişkinin izahı net olmayıp kapalılık mevcuttur. Bu bağlamda iskelet hat nedir, resim neye göre yazılmış ve nasıl seslendirilmiştir? Vahiy sözüyle kıraat ve bu kavram içerisinde değerlendirilen şâz ve mütevâtir tüm okuyuşlar mı kastedilmiştir? Bu durum net değildir. Eğer tariflerde geçen *vahiy* kelimesi ile mütevâtir ve şâz tüm kıraatlerin tamamı kastedildiyse, resm-i mushafın onay vermediği, son arza'ya uygun olmadığı ifade edilen kıraatler/vahiylere nasıl Kur'an olarak kabul edilebilir? Yok eğer vahiyle kıraatler kastedilmediyse bu durumda vahiy, sadece resm-i mushaf ve iskelet hat mıdır? Bu bağlamda ise birçok soru/sorun ortaya çıkmaktadır.

Kıraatler, âhad ve şâz açısından ele alındığında isnadı sahih fakat resm-i mushaf ve Arapçaya uymadığı için Kur'an olarak nasıl kabul edilecektir? Zira elimizdeki mushafların "son arza"ya göre yazıldığı rivayet edilmekte ve ahad kıraatlerin üzerinde ise icmâ oluşmadığı ve resm-i mushafa uymadığı için Kur'an olarak kabul edilmediği nakledilmektedir. Diğer taraftan kıraatler, mütevâtir açısından ele alındığında, farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Bugün Müslümanların elinde mevcut bulunan ve milyonlarca Müslüman tarafından okunan; Nâfi'nin (ö. 117/735) Verş (ö. 197/812) ve Kâlûn (ö. 220/835), Asım'ın (ö. 127/745) Hafs (ö. 180/796) ve Ebû Amr (ö. 154/771) kıraatlerindeki ferşî ihtilaflara göre yazılan ve okunan mushaflar arasındaki farklılıklar nasıl izah edilecek ve hangi zemine oturtulacaktır? Üstelik bu ferşî farklılıkların³¹ mütevâtir kıraatlerde ortalama olarak iki bin kelimeye yakın olduğu³² ve Kur'an'ın tamamına yayılmış vaziyette olduğu belirtilmektedir.³³ Bu durumda, birbirinden farklı okunan bir kıraat lafzının veya kıraatlere göre yazılmış mushaflardan hangisinin Kur'an, hangisinin Kur'an olmadığına nasıl, hangi yetki ve kıstaslarla karar verilecektir?³⁴ İslâm âlimlerinin, Kur'an ve kıraatlerin birbirinden ayrı veya aynı iki hakikat olması konusundaki farklı görüşleri nasıl izah edilecektir? Bütün bu soru ve problemlerin cevabı ise ancak Kur'an'ın yedi harf üzerine indirildiği ve bu ruhsata bağlı olarak okuma kolaylığı sağlayan kıraat farklılıklarına göre yazıldığıyla izah edilebilmektedir. Bu duruma göre, Kur'an ve kıraatler arasındaki ilişkinin, "sihhat kriterleri" bağlamında "resm-i mushaf" ve "kıraatler" boyutuyla tahlile tabi tutulması yerinde olacaktır.

Sonuç olarak, "iskelet hat" ile yazılan mushafların, hareke ve noktalama işaretleriyle seslendirilip tilâvet edilmesini, "kıraat" olarak isimlendirmek mümkündür. Bu duruma göre Kur'an'ın anlaşılabilir hale gelmesi tilâvet ile gerçekleşmekte, lafız ve mana arasındaki ilişki, kıraat ile mümkün olmaktadır. Başka bir ifadeyle usul denilen tecvîd kuralları, hareke ve noktalama işaretleri olmadan tilâvetin ve dolayısıyla mananın meydana gelmesi mümkün değildir. Kıraat ilmi, konu ve gaye olarak, resm-i mushafın hareke ve noktalama işaretleriyle lafzî olarak seslendirmesini, isnâdını ve naklini konu edinmektedir. Diğer bir ifadeyle kıraat ilmi, resm-i mushafın kıraat/ler/ini, Hz. Peygamber'e isnadını, mushafa ve dil kurallarına uygunluğunu tespit etmeyi amaçlamaktadır. Seslendirme ile mana arasında ise ayrılmaz bir ilişki bulunmaktadır. Kur'an'ı okumaya ve anlamaya çalışan herkes, zorunlu olarak bir kıraate uyma mecburiyetindedir. Bu durumda Kur'an ile kıraat arasında et ve tırnak gibi bir ilişkiden bahsetmek mümkündür.³⁵ Resm-i mushaf, ancak kıraat ve tilavetle işitilebilir ve anlaşılabilir hale gelmektedir. Bu bağlamda

³¹ Kıraat ihtilaf ve farklılıkları *ferş* ve *usûl* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Usul ihtilafları: Daha çok fonetik, *idgam*, *imale*, *nakil*, *sıla*, vb. lehçe, şive ve ağız gibi farklılıkları ihtiva eden okuyuşlardır. Ferşî ihtilaflar: Mushaf yazısının kelime yapısında meydana gelen, Kur'ân'a yayılmış ve manada zıtlık meydana getirmeyen lafzî ihtilaflardır. (Cafer Yerlikaya, *Kıraatlerin Sihhat Kriterlerinin Değerlendirilmesi* (Kahramanmaraş: KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 235-240.)

³² Arif Güneş, *Kur'ân-ı Kerîm'in Okunmasında Harf-Kırâat-Yazı Kavramı ve İlişkileri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992), 40.

³³ Ebû Amr Osman b. Saîd Dâni, *el-Ahrufu's-seb'a li'l-Kur'ân*, thk. Abdulmuheymin Tahrân (Mekke: Dârul-Münâre, 1997), 25-26.

³⁴ Günümüzde, "Kur'ân'ın değişmeden nakledilerek günümüze ulaşma vasfı" hakkında Müslümanların zihninde şüphe oluşturmak isteyenler, bu argüman üzerinden hareket etmektedirler. Farklı kıraatlere göre imla edilen mushafları, farklı sosyal mecralarda karşılaştırarak, Kur'ân'da değişiklik ve farklılıklar olduğunu, dolayısıyla değiştiğini iddia etmektedirler.

³⁵ Abdülhekim Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 22-24.

Hız. Osman (r.a.) tarafından mushaflar imlâ edilirken resm-i mushaf ve kıraatler arasındaki ilişkiyi açıklamada yardımcı olabilecek bazı rivayet ve haberlerin tahlil edilmesi yerinde olacaktır.

2. MUSAFLARIN YAZIMIYLA İLGİLİ BAZI RİVAYETLER VE ANALİZİ

Hız. Osman (r.a.), ümmet arasındaki kıraat ihtilaflarını ortadan kaldırarak kıraat birliğini sağlamak amacıyla farklı bir mushaf çalışması yapmıştır. Hız. Osman, on iki kişiden oluşturulan mushaf komisyonunun başına cem' olayında olduğu gibi Zeyd b. Sâbit'i getirmiştir.³⁶ Komisyon, ilk cemedilen mushaf'ı esas almış olmakla beraber, yine iki şahidin getirdiği yazılı ve sözlü vahiy belgelerini kayıt altına alarak yeni ve daha kapsamlı bir mushaf çalışması yapmıştır. Nakledilen bazı rivayetler, Hız. Ebû Bekir ve Hız. Osman (r.a.)'ın temel itibariyle aynı çalışmayı yaptıklarını göstermektedir. Bununla birlikte Hız. Osman (r.a.), "kıraat birliğini" sağlamaya yönelik çalışma yaparken, Hız. Ebû Bekir (r.a.), "Kur'an'ın kaybolmaması ve muhafazasına" yönelik bir faaliyet yapmıştır. Hız. Ebû Bekir (r.a.)'ın Kur'an'ı iki kapak arasına toplaması ile Hız. Osman (r.a.)'ın kıraat birliğini sağlamak amacıyla yaptığı mushaf çalışmasının hedefi ve amacı bakımından birbirinden farklı olduğunu, cem olayının bir yıl, kıraat birliğini sağlamanın ise beş yıl sürmesi teyit etmektedir.³⁷ Bu durumu aşağıdaki rivayetler desteklemekte ve Hız. Osman'ın farklı bir çalışma yaptığını göstermektedir.³⁸ Mus'ab b. Sa'd'ın naklettiğine göre: "Hız. Osman, Ubey b. Kâ'b (ö. 33/654), Abdullâh b. Mes'ûd (ö. 32/652-53) ve Muâz b. Cebel'in (ö. 17/638) kıraatlerini dinledikten sonra insanlara hitap ederek şöyle dedi: "Nebî'niz (s.a.s.) vefat edeli on beş yıl oldu ve sizler Kur'an hakkında ihtilâf ettiniz. Ben, Resûlullah'tan (s.a.s.) Kur'an ile ilgili işitmiş olduğunuz her şeyi bana getirmenize karar verdim." İnsanlar, Hız. Osman'a üzerinde âyetlerin yazılı olduğu kürek, leğen kemikleri ve levhaları getirmeye başladı. Ona kim bir şey getirdiyse, Osman (r.a.); "Resûlullah'tan (s.a.s.) işittin mi?" diye soruyordu. Sonra Osman (r.a.), "İnsanların en fasihi (en iyi Arapça bilen,³⁹ irabı en iyi bilen)⁴⁰ kimdir?" diye sordu. İnsanlar, "Said b. el-Âs'tır" dediler. Daha sonra, "İnsanların en iyi yazanı kimdir?" diye sordu. "Zeyd b. Sâbit'tir" dediler. Osman (r.a.), "Zeyd yazsın, Said dikte ettirsin/imlâ etsin." dedi. Râvi sözüne devamla: "Mushaflar yazıldı. Osman (r.a.), mushafları değişik bölgelere gönderdi. Bu yaptığından dolayı onu ayıplayan hiç kimseyi görmedim." dedi.⁴¹ Bu haberin başka bir rivayetinde, "Hız. Osman (r.a.); Kur'an'ın yazıldığı belgeleri getiren adamları teker teker çağırıyor, getirdiklerini Resûlullah'tan (s.a.s.) işiterek imlâ edip etmediklerini soruşturuyor"⁴² şeklindeki ifadelerin ilavesiyle nakledilmiştir. Yine Mushaflar yazılırken komisyonun nasıl bir çalışma yaptığını komisyondaki Kesîr b. Eflâh'tan (ö. 53/675) nakledilen rivayet, haber vermektedir. Muhammed İbn Sîrin'in (ö. 110/729) bildirdiğine göre: "İbn Eflâh dedi ki: 'Osman (r.a.); Mushafları yazmak istediğinde içlerinde Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit'in de olduğu, Kureys ve Ensâr'dan on iki adamı topladı.' Kesîr b. Eflâh sözlerine devamla dedi ki: 'Adamları Hız. Ömer'in evindeki Rab'a'yı⁴³ getirmeleri için gönderdiler ve Rab'a'yı getirdiler.' İbn Eflâh: 'Osman onlarla -komisyondakilerle ve şahitlerle getirilen âyet ve sûreler üzerinde-konuşuyor, karşılıklı sözleşiyordu (ahitleşiyordu). Komisyon, bir şeyde -bir âyet veya lafızda-görüş ayrılığına düştüklerinde, onun yazımını, tehir ediyorlardı' dedi. Muhammed İbn Sîrin, İbn

³⁶ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, 213-214.

³⁷ Muhammed Zâhid Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî*, thk. Ebûbekir Sifil (İstanbul: Ravza Yayıncılık, 2014), 152; Nebi Bozkurt - Nevzat Kaya, "İstinsah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23/369-371; Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 128.

³⁸ Ebû Bekir Abdullah b. Süleyman İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, thk. Muhibbiddin Abdussecân Vâiz (Beirut: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002), 213-214; Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Talib Kaysî, *el-İbâne an meâni'l-kıraat*, thk. Abdu'l-Fettâh İsmail Selbî (Kahire: Dâru Nahda, ts.), 65; Muhammed Mustafa Azamî, *Vahyedilişinden Derlenişine "Kur'an Tarihi"* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 131-136.

³⁹ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, 1/211.

⁴⁰ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, 1/208-209.

⁴¹ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, 209-210; Yerlikaya, *Sihhat Kriterleri*, 81-82.

Not: Hız. Ali'den bu rivayete benzer başka sahih bir haber de nakledilmiştir. (İbn Ebî Dâvûd, *Kitabu'l-Mesâhif*, 206).

⁴² İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, 1/208-209.

⁴³ Rab'a: Kutu/sandık, itriyâtın yapıldığı ve korunduğu kap demektir. Hız. Ebû Bekir döneminde cemedilen *Kur'ân* nüshasının muhafaza edildiği kutu demek olup, daha sonraları yaygın olarak mushaf kutusu anlamında kullanılmıştır. (Kasım Şulul, "Cem'u'l-Kur'ân (Kur'an'ı Kerim'in Mushaf Haline Getirilmesi)", *Siyer Araştırmaları Dergisi*, (sayı: 1, Ocak-Haziran 2017), 11-55, 22.)

Eflâh'a: 'Komisyonun tehir ettikleri şeyi, niçin tehir ettiklerini biliyor musunuz?' dedim. İbn Eflâh: 'Hayır' dedi. İbn Sîrin, 'Öyle zannediyorum ki komisyon, vahiyleri *son arza*'ya göre en uygun olanını gözetmek için tehir ediyorlar ve bekliyorlar, sonra vahiy yazıyorlardı' dedi."⁴⁴ Yine on iki kişilik komisyonda görevli Malik b. Ebû Amir'den farklı lafızlarla nakledilen iki rivayet ise, durumu şöyle haber vermektedir: "Ben Mushaf'ları imlâ edenler içerisindeydim. Bir âyette ihtilaf ettiklerinde Resûlullah'tan aldığı âyete belki şahit olmayabilir veya bazı badiyede olabilir diye âyeti okutuyorlar/hatırlatıyorlar. Âyetin öncesi ve sonrasını yazıyor, yazılacak yer getirilinceye veya gönderilinceye kadar ihtilafı yeri boş bırakıyorlardı. Mushaf (çalışması) tamamlandığında, şehir halklarına (mushaf'lar) yazıldı. Ben de yanımda olanı öyle yaparak imha ettim. Siz de yanınızda olanı imha edin."⁴⁵ Malik b. Ebû Amir'den nakledilen haberin bir diğer rivayetinde ise: "Ben mushaf'ı (sayfa ve şahitlerden şifahi olarak dinleyerek) yazmakla sorumlu olanlar arasında idim ve hususi bir âyetle ilgili herhangi bir ihtilâf çıktığında onlar '(Bu sayfanın) kâtibi nerede? Peygamber tam olarak bu âyeti ona nasıl öğretti?' diyorlardı. Onlar o kısmı boş bırakıp yazısını açıklığa kavuşturması için sayfayı sahibine göndererek yazmaya ara veriyorlardı."⁴⁶ Yine Hz. Osman (r.a.)'ın kölesinden nakledilen başka bir rivayette ise; mushaf'lar sahabe tarafından yazılırken (لم يتسنه / لم يتسنه), (لا تبدل للخلق / لخلق الله) gibi bazı kelimelerin nasıl imlâ edilmesi gerektiği hakkında bilgi verilmektedir.⁴⁷ Komisyonun yaptığı bu çalışma, titiz araştırma ve tespitlerden dolayı ilk cem olayından daha uzun sürmüş, beş yıllık sürenin ardından (25-30/647-652) tamamlanmıştır.⁴⁸ Yazılan mushaf'lar sahabeye arz edilmiş, bu nüshalar üzerinde icmâ meydana gelmiştir. Bu bağlamda nakledilen haberler ve rivayetler analiz edildiğinde aşağıdaki sonuçları çıkarmak mümkündür:

a. Kiraat ihtilafları, Resûlullah'ın (s.a.s.) vefatından on beş yıl sonra (25/647) sorun olmaya başlamış ve sahabe; "kiraat ihtilaflarını ortadan kaldırmak" ve "kiraat birliğini sağlamak" amacıyla toplanarak, beş yıl süren bir mushaf çalışması yapmıştır.

b. Komisyondakiler Mushaf çalışmasında temel olarak, cemedilen ilk mushaf'ı referans almışlardır. Bununla birlikte Müslümanlardan tüm vahiy belgelerini yeniden getirmelerini istemişlerdir.

c. Hz. Osman (r.a.), ensâr ve muhacirden oluşan on iki kişilik Kur'an komisyonu oluşturmuştur. Hz. Osman (r.a.), Müslümanlardan Kur'an ile ilgili her şeyin getirilmesini ve bunların toplanmasını istemiştir.

ç. Hz. Osman (r.a.), getirilen vahiylerin bizzat şahitler tarafından Resûlullah'tan (s.a.s.) işitilip işitilmediğini ve nasıl imlâ edildiğini araştırmıştır. Tespit edilen âyetlerin Resûlullah'a (s.a.s.) isnadını araştırmış ve kendilerinden bu konuda söz ve taahhüt almıştır.

d. Hz. Osman (r.a.), mushaf'lar yazılırken; okuyuşu Nebi (a.s.)'a benzediği ve *irabı* iyi olduğu için Said b. el-Âs'a dikte görevi ve yazıyı iyi yazdığı için yazma görevini de Zeyd b. Sâbit'e vermiştir.

e. Komisyondakiler, bir âyet veya lafızda ihtilaf meydana geldiğinde vahyin yazılmasını ertelemişlerdir. Komisyon; vahiy getirenden ihtilafı durumu açıklığa kavuşturmasını istemiş, Resûlullah'ın (s.a.s.) vahiy kendisine nasıl öğrettiğini araştırmışlar, ispatı ve tespiti yapıldıktan sonra yazmışlardır. İbn Sîrin, yazmanın tehir edilmesi ve geciktirmesiyle ilgili olarak; vahyin *son arza*'ya uygunluğunun araştırıldığını belirtmiştir.

f. Komisyondakiler; getirilen vahiylerin yazımını tehir ederken "Resûlullah'a (s.a.s.) isnadını" ve "arza-i ahireye uygunluğunu" araştırmış ve tespit etmişler mushaf'ları buna göre yazmışlardır.

g. Komisyon, şahitler tarafından getirilen, okunuş ve imlâsı tespit edilen vahiy belgelerini ve okuyuşlara göre mushaf'ları yazmış ve sahabeden hiç kimse yazılan bu nüshalara itiraz etmeyerek icmâ meydana gelmiştir.

⁴⁴ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, 213-214; Yerlikaya, *Sihhat Kriterleri*, 83-86.

⁴⁵ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, 204.

⁴⁶ Azamî, *Kur'ân Tarihi*, 131-132.

⁴⁷ el-Kâsım b. Sellâm, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 286-287.

⁴⁸ Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî*, 152; Bozkurt - Kaya, "İstinsah", 23/369-371; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 128.

H. Osman (r.a.) ve sahabe; tüm Müslümanların katılımıyla yapılan bu uzun araştırma, tespit ve mushaf çalışmasıyla gerek o dönemde ve gerekse sonraki asırlarda yaşayan Müslümanların zihninden Kur'an ile ilgili oluşabilecek tüm şüpheleri ortadan kaldırmıştır. Böyle bir çalışmanın tamamlanmasının ardından, Mekki b. Ebî Tâlib'in bildirdiğine göre on iki bin sahabe ve tabiîn mushaflar üzerinde icmâ etmiştir.⁴⁹ Rivayetlerde ifade edilen, Said b. el-'Âs'ın lehçe ve fasihlik bakımından Resûlullah (s.a.s.)'a benzemesi, irabı bilmesi ve imlâ ettirmesi, mushafların yazımında "arza-i ahireye" uygun olarak şifahi nakle yani kıraatlere göre yazıldığına işaret ettiğini söylemeyi mümkün kılmaktadır. H. Osman (r.a.) ve sahabe, getirilen her vahyi titiz bir incelemeye tabi tutarken isnadını, şifahi ve yazılı tespitini yapmaya büyük bir önem ve dikkat göstermiştir. H. Osman (r.a.), rivayette geçen "yeteâ'hedûne / يَتَعَاهَدُونَ" kelimesine göre vahiy belgelerini getirenlerle adeta bir noter anlaşması yapmıştır. Yukarıdaki rivayetlerden farklı olarak nakledilen birçok haberde de⁵⁰ mushafların yazılmasında büyük bir titizlik ve itina gösterildiğine işaret etmekte⁵¹ ve Resûlullah'a (s.a.s.) isnadı yapılan ve son arzadaki kıraatlere göre, imlâ edildiğini söylemeyi mümkün kılmaktadır. Sahabenin tamamı, beş yıl süren bir çalışmanın ardından tamamlanan mushaflar üzerinde icmâ etmişler, dolayısıyla kıraatlere göre yazılan mushafların *resm*'i üzerinde ittifak ve görüş birliği meydana gelmiştir.⁵² H. Osman (r.a.), kıraat ihtilaflarını gidererek mushaf ve kıraat birliğini, *son arzaya* uygun olan okuyuşlara göre imlâ edilen nüshalarla sağlamıştır. Osman (r.a.); birçok sahabede bulunduğu nakledilen ve *son arzaya* uygun olmayan okuyuşları içeren, özel mushaf ve nüshaları⁵³ yaktırmıştır. Diğer bir ifadeyle *resm-i mushafa* uymayan kıraatleri ihtiva eden nüshalar yakılmıştır. İslâm âlimleri tarafından özel mushaflardaki bu kıraatlerin vahiy olduğu kabul edilirken, Kur'an olduğu kabul edilmemiştir. Bununla birlikte bu okuyuşların inkâr edilmesi ise İslâm âlimleri tarafından hoş karşılanmamıştır.⁵⁴ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838); bu tür okuyuşları "mushaflara yazılmayan, Kur'an'dan kaldırılanlar" başlığı altında geniş olarak ele almış, nakledilen bu rivayetlerin Kur'an'dan olmadığını ifade etmiştir.⁵⁵

3. KIRAATLERİN SİHHAT KRİTERLERİYLE İLGİLİ BİR YAKLAŞIM

Kur'an ve kıraatler arasındaki ilişkinin "kıraatlerin sıhhat kriterleri" açısından değerlendirmesine geçmeden önce önemli birkaç noktaya dikkat çekmek yerinde olacaktır. Bir önceki başlık altında rivayetler analiz edildiğinde, kıraatlerin sıhhat kriterleriyle ilgili bazı önemli hususlar ortaya çıkmaktadır. Buna göre sahabe ve komisyon, mushafları yazarken iki şahidin getirdiği vahiy belgelerinin imlâsı ve kıraatini Resûlullah (s.a.s.)'tan öğrenip öğrenmediklerini araştırarak tespit yapmışlardır. Bu bağlamda vahyin tespitinde "isnâd"ın daha ilk andan itibaren sahabe tarafından arandığını ve araştırıldığını, okunuşun geçerli olması için ileri sürülen bir şart olduğunu söylememiz mümkündür. Yine sahabe, yazılması beş yıl süren mushaflar üzerinde icmâ etmiş⁵⁶ ve bu ittifaktan sonra Müslümanlar, mushaf imlâsını okunan bir kıraatin sahih ve geçerli oluşuna onay veren şartlardan bir diğeri olarak kabul etmişlerdir. Mushafların yazılmasından itibaren, bir kıraatin Kur'an olarak kabulünde, "resm-i mushaf'a uygunluğu" ileri sürülen bir kriter olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar henüz sistematik olarak adlandırılmasa da kıraatlerin kabulü için ileri sürülen "kıraatlerin sıhhat kriterleri", "kıraatlerin tespit kriterleri" ve "erkânü'l-kıraat" gibi değişik ıstılahlarla isimlendirilen kıstasların bilfiil sahabe tarafından uygulandığı ifade

⁴⁹ Kaysî, *el-İbâne*, 32.

⁵⁰ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, 1/203-215.

⁵¹ el-Kâsım b. Sellâm, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 286-287.

⁵² Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî*, 152; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 128; Bozkurt - Kaya, "İstinsah", 23/369-371.

⁵³ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, 1/160-299, 301-339.

⁵⁴ el-Kâsım b. Sellâm, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 320-325.

⁵⁵ el-Kâsım b. Sellâm, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 320-325; Muhammed b. Muhammed İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâati'l-'aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ' (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1380), 13-16.

⁵⁶ Abdullah b. Mes'ûd başlangıçta bazı nedenlerden dolayı icmâyâ katılmamış fakat daha sonra O da icmâyâ dahil olmuştur.

edilebilir. Bununla birlikte sahabenin vahyi tespit ederken ileri sürdüğü ve uyguladığı şartlar ile mushafların yazımından sonraki aşamayla ilgili bazı çıkarımlar yapmak da mümkündür:⁵⁷

- Sahabe, vahiy belgelerinin Resûlullah'a (s.a.s.) isnâdını araştırmış,
- İki şahitli belgenin yazılışına ve okunuşuna dikkat edilmiş,
- Vahyin okunuşunun son arza'ya uygunluğu tespit edilmiş,
- Mushaflar, yukarıdaki kıstaslara göre yazılmış
- Sahabe, yazılan bu mushaflar üzerinde "icmâ" etmiştir.

İslâm âlimleri, bir kıraatin Kur'an olarak kabul edilebilmesi için "kıraatlerin sıhhat kriterlerine" uygunluğunu şart koşmuşlardır. Bu kriterler genel kabul gören görüşe göre, "İsnâd", "Mushaf hattına" ve "Arapça diline uygunluk" şartlarıdır. Bazı İslâm âlimleri bu kıstaslara ilaveten "icmâ" veya "tevâtür" şartını da eklemiştirler.⁵⁸ Bu şartlardan "isnâd" ve "resm-i mushaf" kıstaslarına gerek o dönem gerekse daha sonraki asırlarda Müslümanlar arasında hiçbir itiraz meydana gelmemiştir.⁵⁹ Hicri birinci asırdan itibaren kıraatlerde ve dilde "lahn" ve "tashîf"⁶⁰ artmaya başladıktan sonra kıraat âlimleri ve dilciler, Ebû Bekr b. Mücâhid (ö. 324/936) dönemine gelinceye kadar bu duruma çareler aramışlardır. Bu bağlamda "lahn"ı önlemeye yönelik ilk çalışma Ebü'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) tarafından harekeleme çalışmasıyla gerçekleştirilmiş, kendisinden sonra da talebeleri bu çalışmaları devam ettirmiştir. İbn Mücâhid, yaşadığı dönemde kıraatler ve kıraat âlimlerinin mevcut durumu hakkında bilgi verdikten sonra yedi kıraati tercih ederken ileri sürdüğü kıstasları açıklamıştır. Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî (ö. 437/1045) ise İbn Mücâhid'in kıraatleri tercih ve tasnifinde dikkate aldığı kıstasları kabul ederken, bu şartlarından bazılarını dışarıda bırakarak bir kıraatin Kur'an olarak kabulünde genel kabul gören üçlü bir sistemi savunmuştur. Bir kıraatin Kur'an olarak kabul edilebilmesi için ileri sürülen bu şartlar; "isnâd", "resm-i mushaf" ve "Arapçaya uygunluk" kriterleridir. Bu şartlar aynı zamanda her iki âlim arasındaki ortak payda olmuştur. İbn Mücâhid, bu üç şarta ilave olarak, kıraatin şehir halkı tarafından okunan yaygın/müstefid olması ve üzerinde icmâ edilme şartlarını ileri sürmüştür.⁶¹ İbn Mücâhid'in dışında İslâm âlimlerinden Gazzâlî (ö. 505/1111), İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249), İbn Abdî'l-Berr (ö. 463/1071), Nevevî (ö. 676/1277), kıraat imamları ve müctehid imamlardan azımsanmayacak bir grup da genel kabul gören bu üç kıstasa, *icmâ/tevâtür* kriterinin de ilave edilmesini şart koşmuşlardır.⁶² İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ise el-Kaysî'nin üçlü kriter görüşünü benimsemiş,⁶³ ve bu üçlü sistem günümüzde de bir kıraatin sahihliği ve geçerliliği için ileri sürülen kıstaslar olarak genel kabul görmüştür.

İbn Mücâhid ve el-Kaysî, yaşadıkları dönemde kıraatlerde meydana gelen *lahn* ve *tashîf*i tespit etmiş,⁶⁴ sahabenin bilfiil uyguladığı ve kendilerinin de kabul ederek ileri sürdükleri *kıraatlerin sıhhat kriterleri* ile sahih okuyuşları ve kıraatleri tespit etmişlerdir. Mekki b. Ebî Talib el-Kaysî ismi, *sıhhat kriterlerine* sistemli bir şekilde eserlerinde yer vermesinden dolayı bu konuda

⁵⁷ Yerlikaya, *Sıhhat Kriterleri*, 151-155.

⁵⁸ Yerlikaya, *Sıhhat Kriterleri*, 151-155.

⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 9-13; Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 226-227; Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İsam Yayınları, 2011), 183-191.

⁶⁰ Tashîf: "Sözlükte tashîf, "bir sayfada birbirine benzeyen harflerden oluşan kelimeleri yanlış okumak, yanlış yazmak veya yanlış rivayet etmek" demektir. (Emrullah İşler, "Tashîf", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: T.D.V. Yayınları, 2011), 40/1128-129.

⁶¹ Ebû Bekir İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a fi'l-kıraat*, thk. Şevkî Dayf (Kahire: Dâru'l-Mearif, 2009), 87-88; Ahmed 'Aliyyü'l-İmam, *Kur'ân'ın 10 Kıraati*, çev. Süleyman Gündüz (İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2010), 169.

⁶² Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi'l-Beşer*, 1/72; 'Aliyyü'l-İmam, *Kur'ân'ın 10 Kıraati*, 171; Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Ali Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşri fi'l-Kirâati'l-Aşr*, thk. Mecdî Muhammed Surûr S'ad Baslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 127-129. İslâm âlimleri, bazı yerlerde icmâ ile tevâtür kavramlarını aynı anlamda kullanmıştır.

⁶³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/9-12.

⁶⁴ İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 45-46.

daha çok ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan bazı İslâm âlimleri, İbn Mücâhid'i kıraatleri yedi ile sınırlamasından dolayı tenkit etmiştir.⁶⁵

Yukarıda verilen bu bilgiler bağlamında; Hz. Osman (r.a) ve komisyonun, ileri sürdüğü kıstaslarla *son arzaya* uygun vahyi tespit ederek, buna göre mushafları yazdıkları söylenebilir. Sahabenin, kıraatlerin Kur'an olarak kabul edilmesini sağlayan "sihhat kriterlerinden" *isnâd'ı* ve mushafların yazılmasından sonra da *resm-i mushaf* şartını bilfiil uyguladığını belirtmek mümkündür. Sahabe, belirlemiş oldukları kıstaslarla okunan bir kıraatin Kur'an olup olmadığına karar vererek mushafları yazmışlar ve üzerinde icmâ etmişlerdir. Mushafların yazılmasından yıllar veya asırlar sonra gelen kıraat âlimleri ise, kıraatlerde ve dilde meydana gelen hataları tashih ederek sahih okuyuşu tespit veya kıraat/ler/i tercih etme şeklinde bir çalışma gerçekleştirmiştir. İbn Mücâhid'in sahih kıraatleri belirlemesi, bazı yönleriyle tespit ve bir kısım yönleriyle de tercih denilebilecek bir çalışmadır. Burada önemli bir hususu belirtmek yerinde olacaktır. Hz. Peygamber'in vefatından asırlar sonra gelen âlimlerin, *sihhat kriterleriyle* bir kıraatin Kur'an olup olmadığını, bizzat Resûlullah (s.a.s.)'ın fem-i muhsin'inden duyarak veya yazarak öğrenildiğini tespit edebilmeleri mümkün değildir. Diğer ifadeyle sahabeden yıllar sonra gelen raviler veya kıraat âlimlerinin sahih bir kıraati tespit ederken Resûlullah'ı (s.a.s.) bizzat duyan birinden vahyi, ahzretmeleri düşünülemez. Bu bağlamda kıraat isnadlarında, altın silsile olarak isimlendirilen ve kıraati Resûlullah'tan (s.a.s.) *arzen* ve *semâen* alan sahabenin doğal olarak birinci tabakada yer aldığı bilinmektedir. İsnad halkasında sekizinci veya daha sonraki tabakalarda bulunan bir âlimin okunan bir kıraati, ancak bir önceki -yedinci veya altıncı tabakadaki- raviden *arz* ve *semâ* yöntemiyle alması mümkündür. Bu durumda ise sahabenin kıraati tespiti ile kıraat âlimlerinin sahih bir kıraati tespitinde temelde farklılık olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Sahabenin vahyi tespitinin, Resûlullah'tan (s.a.s.) bizzat duyulan son arzaya uygun kıraatlerin ve vahyin belirlenmesi ve iki kapak arasında mushaflara yazılması şeklinde; daha sonraki dönemdeki âlimlerin sahih kıraatleri belirlemelerinin ise, kıraatlerde meydana gelen hataların tespiti ve tashihi şeklinde gerçekleştiği söylenebilir. Okunan bir kıraatin Kur'an olup olmadığına, diğer bir ifadeyle sahih olduğunun veya sahih olmadığına ilk ravi zincirleri atlanarak dört veya beş asır sonra yaşayan kıraat âlimleri olan İbn Mücâhid, Mekki b. Ebî Talib el-Kaysî tarafından belirlendiğini ifade etmenin problemleri bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür. Netice olarak bu kıraat âlimleri, "*kıraatlerin sihhat kriterleri*" olarak ileri sürülen kıstaslarla kıraatlerde meydana gelen hataları tashih ederek, Kur'an olarak kabul edilen sahih okuyuşları belirleyerek önemli bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda kıraat ilminde önemli bir yere sahip olan ilk dönem kıraat âlimlerinden bazılarının, Kur'an ve kıraatler arasında meydana gelen ilişki konusunda görüş ve yorumları önem arz etmektedir.

4. BAZI KIRAAT ÂLİMLERİNİN KIRAATLERLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Kıraat âlimleri, Kur'an ve kıraatler arasındaki ilişkiyi izah ederken meseleye farklı açılardan yaklaşmışlardır. İlk dönem âlimlerinden aynı zamanda kıraat imamı olan Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838), kıraatleri "Kur'an'dan olan ve olmayanlar/neshedilenler" şeklinde ikiye ayırmış ve neshedilen kıraatleri "zevaid" olarak isimlendirmiştir. Ebû Ubeyd, "ulemadan bazılarının neshedilen ve Kur'an olarak kabul edilmeyen kıraatleri fark edemediği, Kur'an'ın iki levhası arasındaki kıraatler gibi düşünerek Kur'an olduğuna ihtimal" verdiklerini belirtmiştir. "Kur'an olan kıraatlerin, iki kapak arasında yazılanlara uygun olduğunu ve bunları inkâr etme durumunda küfürle hükmedildiğini, ancak neshedilen kıraatleri inkâr etme durumunda ise küfürle hükmedilmediğini" belirtmiştir.⁶⁶ Buna göre, Mushaf'ın iki kapağı arasındakine uygun olan kıraatlerin Kur'an olarak kabul edildiğini, uymayanların ise Kur'an olarak kabul edilmediğini belirtmiştir. Muhammed b. Cerîr Taberî (ö. 310/923), meseleye yedi harf açısından yaklaşmış ve "altı harfin neshedilerek mushafların tek harfe göre yazıldığını" belirtmiştir. Yedi harften altı harfin nesih edilmesiyle de ilgili olarak şunları söylemiştir: "Bir kişi bize, bu konudaki mesele senin anlattığın üzereyse, geriye kalan ve mevcut olmayan altı harf'in durumu nedir? diye sorarsa;

⁶⁵ Kaysî, *el-İbâne*, 51-52.

⁶⁶ el-Kâsım b. Sellâm, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 320-325, 325-327.

Resûlullah (s.a.s.) onları ashabına okuttu, kıraatiyle emretti ve Allah onları katından Nebi'sine indirdi, onlar nesih edildi ve kaldırıldı. Onların/altı harfin kaldırıldığı ve nesih edildiğine delil nedir? Yoksa Ümmet onları unutmuş mudur? Bu durum, hıfzıyla emir olunduklarının zayi olması mı, yoksa bu husustaki mesele nedir? Diye sorana denir ki; onlar kaldırılmadı, nesih edilmedi ve hıfzıyla emir olunan ümmet harfleri zayi etmedi. Fakat ümmet, Kur'an'ın hıfzıyla emredilmiş, bu yedi harften dilediğini de ezberlemekte ve kıraatinde muhayyer bırakılmıştır.”⁶⁷ Taberî'nin bu ifadelerinde, Kur'an kelimesiyle ne kastettiği açık olmadığı gibi altı harfin nesih edilmesi veya kaldırılmasıyla ilgili lafızlarında da kapalılık söz konusudur. Taberî'nin, “ümmet, Kur'an'ın hıfzıyla emredilmiş, fakat kıraatlerde muhayyer bırakılmıştır” şeklindeki yaklaşımı ise, Kur'an ve kıraatlerin birbirinden ayrı kavramlar olduğu gibi bir anlamı ihsas ettirmektedir. Bununla birlikte Taberî, kıraatlerdeki muhayyerliği *ibâha* dahilinde değerlendirirken bir kıraate uymanın zorunluluğu ve gerekliliğini de ifade ederek Kur'an ve kıraat arasındaki ilişkinin varlığına işaret etmiştir. Bu bağlamda Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) “Kur'an ve kıraatler ayrı iki hakikattir. Kur'an, beyan ve icaz için Muhammed (s.a.s.)'e indirilmiş vahiydir. Kıraatler, zikredilen vahiy lafızlarının şedde, sükûn, gibi harflerin yazılışı ve okunuş keyfiyetindeki farklılıklardır”⁶⁸ şeklindeki tanımına Dimyâtî'nin de aynen uyduğu⁶⁹ daha önce izah edilmiş ve her iki âlimin tariflerindeki kapalılığa dikkat çekilmişti.

Kur'an ve kıraatler konusunda dikkat çeken önemli açıklamalardan birini, Mekkî b. Ebî Talib el-Kaysî (ö. 437/1045) yapmış ve kıraatleri sıhhat kriterleri açısından ele alarak sistemli bir analiz yapmıştır. el-Kaysî, Hz. Peygamber'den nakledilen kıraatleri üç kısma ayırmıştır:

“*Birincisi*: Bugün okunan ve üzerinde üç şartın oluşarak kendisinde icmâ oluşan kıraatlerdir ki bu şartlar;

- Sika ravilerden Nebî (s.a.s.)'e kadar nakledilmesidir. (İsnad)
- Kıraatin Kur'an'ın indirildiği Arapçaya uygun olmasıdır.
- Kıraatin mushaf hattına uygun olmasıdır.

Bu üç kural bir kıraatte bulunduğu zaman, o kırâat okunur. Onun gaybiliği, sıhhati ve doğruluğu kesinlik kazanmış olur. Çünkü o kıraatin, mushaf hattına uygunluk yönüyle üzerinde icmâ edilmiştir. Onu inkâr eden küfretmiş olur.

İkincisi: Nakledilmesi sahih âhad olan rivayetler/kıraatlerdir. Arapçadaki vechi ise sahihtir. Fakat kıraatin lafzı mushaf hattına muhaliftir. Bu kırâat kabul edilir, kendisi iki sebepten dolayı okunmaz:

- Bu kırâat *icmâ* ile alınmamış, *âhad* haberle alınmıştır. Haberi vahitle Kur'an sabit olmaz.
- Bu kırâat, üzerinde *icmâ* olan kıraate muhaliftir. Kıraatin sıhhati, bilinmezliğinden ötürü kesinlik kazanmaz. Sıhhati üzerine kesinlik kazanmama durumunda ise kırâat caiz olmaz. Onu inkâr eden küfürle itham edilmez fakat kötü bir şey yapmış olur.

Üçüncüsü: Kıraati nakledenin sika olmaması veya onu nakledenin sika olması fakat Arapça dilinde bir veçhinin olmamasındandır. Bu kırâat, Mushaf hattına uygun olsa da kabul edilmez. Bu kısımdakilerden her biri için, konuyu uzatmamak için söylemeyi terk ettiğimiz örnekler vardır.”⁷⁰ Kaysî, kıraatlerin Kur'an olarak kabul edilmesi veya edilmemesinde ölçüt olarak sıhhat kriterlerini temel almıştır. el-Kaysî, Taberî'nin “Mushaf hattına uygun olan kıraatler ve ihtilaf edenlerin hepsi, tek bir harftir. Yedi harften altı harfin kendisiyle amel terk edilmiştir” şeklindeki ifadelerinin ise çelişkili olduğunu ifade etmiştir.⁷¹ Muhammed İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) de kıraatlerin Kur'an olarak kabul edilmesi veya edilmemesinde kıraatlerin sıhhat kriterlerine uygunluk şartlarını ileri sürmüştü; “Her bir kıraatin bir vecihle de olsa Arapçaya, Osman mushaflarından birine ihtimalen

⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 1/52-53.

⁶⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/319.

⁶⁹ Dimyâtî, *İthâfü Fudalâi'l-Beşer*, 1/69.

⁷⁰ Kaysî, *el-İbâne*, 52-53.

⁷¹ Kaysî, *el-İbâne*, 53-54.

uyması durumunda ve senedi de sahih olduğunda, o inkârı helal olmayan ve reddi caiz olmayan sahih kıraattir. O kıraat Kur'an'ın indirildiği yedi harftendir ve kabulü insanlara vaciptir. İster yedi kıraat imamından olsun ister on kıraat imamından isterse bunların dışında makbul imamlardan olsun. Bu üç rükünden biri eksik olduğunda kıraatin zayıf veya şâz yahut da batıl olduğuna hükmedilir.”⁷² demiştir.

Yukarıda görüşleri verilen İslâm âlimlerinin dışında, başka İslâm âlimleri ve günümüz akademisyenlerinin görüşlerini naklederek yorumları çoğaltmak mümkündür. Yukarıda adı geçen İslâm âlimlerinin görüşleri kısaca incelendiğinde; Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, Mekki b. Ebî Tâlib ve İbnu'l-Cezerî üzerinde *icmâ* meydana gelen, *senedi sahih, mushaf hattı ve Arapçaya uygun* olan kıraatlerin Kur'an olarak kabul edildiğini, bu şartlara uymayan kıraatlerin ise Kur'an kabul edilmediğini ifade etmişlerdir. Buna karşılık Taberî, Zerkeşî ve Dimyâtî gibi bazı âlimler ise Kur'an ve kıraat kavramlarının birbirinden ayrı iki hakikat olduğunu ifade ederken tanımlamaları ve yorumlarında kapalılık mevcut olup bu ifadeleriyle neyi kastettikleri anlaşılamamaktadır. Taberî'nin altı harfin nesih edildiğiyle ilgili yaklaşımı ve yorumu ise üzerinde durulması ve tartışılması gereken başka bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Bazı istisnalar hariç, İslâm âlimlerinin önemli bir kısmı, okunan bir kıraatin “sıhhat kriterlerine” uygun olması durumunda Kur'an olarak kabul edilebileceğini, bu şartlara uymayan kıraatlerin ise Kur'an olarak kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir. Kur'an ve kıraatler arasındaki bu bağın yanında, kıraatlerle ilgili bazı hususların belirtilmesi yerinde olacaktır.

5. KIRAATLERLE İLGİLİ BAZI HUSUSLAR

Kur'an ve kıraat kavramlarının tanımı, rivayetlerin tahlili ve bazı İslâm âlimlerinin konuya yaklaşımlarından sonra, Kur'an ve kıraatlerle ilgili bazı hususları izah etmek yerinde olacaktır. Mushaf/lar/ın hareke ve noktasız olarak, 14-15 resim/hat ile Arapça harflerinden 28 veya 29 harfi⁷³ temsil etmesi veya yazılmasını sadece “Kur'an” olarak tanımlamanın ve kabul etmenin, şifahi nakli dışarıda bırakan bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür.⁷⁴ Resm-i mushaf, 14 veya 15 iskelet hatla yazılmaktayken, noktamalar ile harflerin sayısı 28'e çıkmakta, sesli harflerin yerini tutan hareketlerle (◌ üstün: a-e, ◌ kesra: ı-i, ötre: ◌ u-ü) harflerin sayısı 34'e ulaşmakta ve kıraat edilmektedir. Ayrıca mushafta resmedilemeyen “beş fer'i harf” ile bu sayı 39 veya 40'a ulaşmaktadır ki bu harflerin tamamı ancak *fem-i muhsin* vasıtasıyla öğrenilebilmekte ve okunabilmektedir. Bu durumda da Kur'an'ın naklinde, *yirmi dört* harfin resm-i mushaf'ta yazılmaması hem Kur'an'ın naklini hem de lafız ve mana arasındaki ilişkinin izahını müşkül hale getirmektedir. İbnu'l-Cezerî, Kur'an'ın naklinde temel dayanağın şifahi nakil olduğunu ifade ederken⁷⁵ Kur'an ve kıraat kavramları arasındaki bu ilişkiye işaret etmektedir. Kur'an'ın seslendirilmesini sağlayan tecvid/usul kuralları, hareke ve noktalama işaretleridir. Diğer ifadeyle *üstün, esre, cezm, şedde, tenvin* gibi işaretler, resm-i mushaftaki yazıyı seslendiren, duyulabilen ve anlaşılabilir yapan unsurlardır. Bu bağlamda resim veya iskelet hatt, *tecvit kuralları, hareke, nokta, cezm ve şedde* işaretleriyle okunduğu ve tilavet edildiğinde, bu seslendirmeyi “kıraat” olarak isimlendirmek mümkündür. Bu kıraatlerse, ya sıhhat kriterlerine uygun ve üzerinde *icmâ* edilen mütevâtir kıraatlerden herhangi biriyle ya da sıhhat kriterlerine uymayan kıraatlerle icra edilmektedir. Mesela; resm-i mushafta hareke ve noktasız, “ان جاءكم فاسق فاسق سا مسوا” şeklinde yazılmış olan âyet, bir kıraatte “ان جاءكم فاسق فاسق سا مسوا” olarak, başka bir kıraatte ise “ان جاءكم فاسق فاسق سا مسوا”⁷⁶ olarak *hareke, nokta, tenvin, şedde* gibi işaretlerle kıraat edilmekte ve seslendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle âyet/ler, iskelet hat üzerinde resmedilmeyen *nokta, hareke, sükûn* gibi işaretlerle tilâvet edilebilmekte, anlaşılmakta ve şifahi nakli mümkün olmaktadır. Yukarıda örnek olarak verilen

⁷² İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/9.

⁷³ İsmail Karaçam, *Kur'an'ın Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (İstanbul: M. Ü. İFAV Yayınları, 2011), 186-187. Dilciler ve kıraat âlimleri arasında harflerin mahreç ve sayısı hakkında ihtilaf bulunmaktadır.

⁷⁴ Altundağ, *Sahih Kıraatlerin Kaynağı*, 198-200.

⁷⁵ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/6.

⁷⁶ el-Hucûrat, 49/5. Kıraat imamlarından Hamza, Kisâf ve Halef: “فاسقوا” resmini “فتتبتوا/fetesebbetû” olarak, diğer kıraat imamları: “فتتبتوا/fetebeyyenu” şeklinde okumuşlardır. (Dimyâtî, *İthâf*, 2/486).

âyetin okunuşları, mütevâtir olarak nakledilen iki farklı kıraattir. Kur'an ve kıraat/ler/in birbirinden ayrı iki hakikat olarak kabul edilmesi durumunda (مسوا), (فَتَبَيَّنُوا) ve (فَتَنَبَّهُوا) lafız ve resimlerinden hangisinin Kur'an, hangisinin kıraat olduğunu ifade etmek güç bir duruma gelmektedir. Başka bir deyişle, mushafta (مسوا) şeklinde resmedilen birinci örnek kelimenin, tecvit kuralları, hareke ve noktalama işaretleri olmadan tilavet edilmesi mümkün değildir. Usul kurallarıyla "Fetebeyyenû" (فَتَبَيَّنُوا) ve "Fetesebbetû" (فَتَنَبَّهُوا) olarak seslendirilip tilavet edildiğinde ise farklı iki kıraat meydana gelmektedir. Bu bağlamda resm-i mushaftaki (مسوا) yazısının tilâveti olan "Fetebeyyenû" (فَتَبَيَّنُوا) ve "Fetesebbetû" (فَتَنَبَّهُوا) lafızlarından hangisinin Kur'an hangisinin kıraat olduğunu ifade etmek müşkül hale gelmektedir. Resim halindeki yazı ve kıraat edilen lafızların tamamı ya Kur'an'dır ya da değildir. Bir kıraatin Kur'an olarak tespiti ve kabul edilip edilmemesi ise *kıraatlerin sıhhat kriterleri* ile belirlenmektedir. İslâm âlimleri, bu kıstaslara uyan bir kıraatin Kur'an olarak kabul edileceğini, uymayanın ise Kur'an olarak kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir.⁷⁷ Sıhhat kriterlerine sahip bir kıraat, mushafın iki kapağı arasında bulunan yazıyı/resmi, tecvit kuralları, sıfatü'l-hurûf, hareke ve noktalamalarla seslendirerek, muhataba mesaj ileten ve bir şey söyleyen metin haline dönüştürmektedir. Bu durumda Kur'an ve kıraat kavramları arasında birbirinden ayrılmaz, sıkı bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Sıhhat kriterlerine uyan kıraatler dışında bu şartları taşımayan kıraatler, isnadı olduğu halde resm-i mushaf veya dil şartlarına uymadığından âhad sayılmış, Kur'an olarak kabul edilmemiştir. Mesela; Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634), Hz. Ömer (ö. 23/644), Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692) ve Abdullah b. Abbas'tan (ö. 68/687-88) nakledilen bir rivayette, Fatıha sûresinin son âyetini namazda; "صِرَاطٌ مِّنْ أَمْنَةٍ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَغَيْرِ الضَّالِّينَ" "sırâta men en'amte 'aleyhim ğayri'l-mağdûbi 'aleyhim ve ğayri'd-dâllîn" şeklinde okudukları rivayet edilmiştir.⁷⁸ Hz. Aîşe (ö. 58/678), Hz. Ümmü Seleme (ö. 62/681) ve Hz. Abdullah b. Mes'ûd'tan (ö. 32/652-53) nakledilen Bakara suresi; "حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَصَلَاةِ الْعَصْرِ" "Hâfizû ale's-salâvâti ve's-salâti'l-vustâ ve selâti'l-asr"⁷⁹ âyetindeki "ve selâti'l-asr/صَلَاةِ الْعَصْرِ" kelimesini *vavh-vavsız* ilaveyle okudukları nakledilmektedir. Ayrıca bu okuyuşlardan başka; Yâsîn suresinde "إِنَّ كَانَتْ إِلَّا زَقِيمَةً وَاحِدَةً", "in kânet illâ zekyeten vâhideten"⁸⁰ olarak Kâria suresinde "كَأَنَّ لَصُوفِ الْمُنْفُوشِ", "ke's-sûfi'l-menfûş"⁸¹ gibi okunan birçok kıraat rivayet edilmektedir.⁸² Rivayet edilen bu kıraatler, birden fazla sahâbi tarafından nakledildiği halde mesâhif-i Osman'da ve bugün elimizdeki mushaflarda yazılmayan ve okunmayan kıraatlerdir. Bu kıraatler, "isnâd" ve "Arapça diline" uygunluk şartını sağlamakta fakat sahabe icmâına, Hz. Osman'ın yazdırdığı "resm-i mushaf"a uymadığından dolayı vahiy olduğu ifade edilmiş, ancak Kur'an olarak kabul edilmemiştir. İslâm âlimleri, namazda okudukları ve sahih olarak rivayet edildikleri halde bu tür kıraatlerin mushaflara yazılmamasının *arza-i ahîrede* nesih edilmesinden dolayı olduğunu belirtmiştir. Vahiy olduğu kabul edilen bu tür okuyuşlar, *şâz* veya *âhad* kıraat olarak isimlendirilmiş, bu kıraatlerin inkâr edilmesi hoş karşılanmamış, bununla birlikte namazda okunmasına izin verilmezken ayetlerin tefsiri ve açıklamasında faydalanılabileceğine müsaade edilmiştir.⁸³

Yukarıdaki kıraat örneklerinin aksine *kıraat-i seb'a* veya *kıraat-i aşera* olarak isimlendirilen kıraatlerin tamamı, kıraatlerin kabul ve sıhhat şartlarını taşıyan kıraatlerdir. Mütevâtir olarak nakledilen bu kıraatler incelenip birbirleriyle mukayese edildiğinde, kıraat imamları arasında büyük oranda ittifak meydana geldiğini, ihtilafların ise çok az olduğunu ifade etmek mümkündür. Mesela; Halef kıraati ile Âsım kıraatinin Hafs rivayeti arasında üç bin

⁷⁷ Kaysî, *el-İbâne*, 52-53; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, 9-12.

⁷⁸ el-Fatıha 1/7; el-Kâsım b. Sellâm, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 289-290; İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, 284-285, 143-149; Abdullatif Hatîb, *el-M'ucemu'l-kirâât* (Dimeşk: Dâru S'adi'd-Dîn li't-Tibâati ve'n-Neşri ve't-Tevzi', 2002), 1/19-20.

⁷⁹ el-Bakara 2/238; İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, 365-370.

⁸⁰ Yâsîn. 53/29.

⁸¹ El-Kâria 101/5.

⁸² İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, 160-299, 301-339.

⁸³ el-Kâsım b. Sellâm, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 325-327; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/14.

civarında ihtilaf olup bunlardan 2448 kelimedede usul farklılığı, 564 kelimedede ise ferşî farklılık bulunduğu belirtilmektedir.⁸⁴ Ebû Amr kıraati ile Âsım kıraatinin arasındaki ferşî ihtilaflar 400 kelime,⁸⁵ İbn Kesir kıraati ile Âsım kıraati arasında ise 572 kelime,⁸⁶ Ebû Amr kıraati ile İbn Kesir kıraati arasındaki ihtilaflar, usul ve ferşî farklılıklarla birlikte üç bin beş yüz civarındadır. Diğer mütevâtir kıraatler arasında da ihtilaflar ortalama olarak bu civardadır.⁸⁷ Aynı kıraati rivayet eden raviler arasında ise bu oranlar -bazı kıraatler ve raviler arasında ihtilaf oranları farklı olsa da- daha düşüktür. Mesela; Âsım kıraatinin, Hafs b. Süleyman (ö. 180/796) ve Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş (ö. 193/809) ravileri arasında yirmi dokuz sûrede ittifak, geriye kalan sûrelerde ise beş yüz civarında ihtilaf olduğu belirtilmektedir.⁸⁸ Kıraatlerdeki ihtilaflar ise *usul ve ferşî ihtilaflar* olarak iki başlıkta değerlendirilmiştir. *Usul* farklılıkları fonetik ve tecvide yönelik, *Ferşî* ihtilaflarsa kelimelerdeki “مَالِكٌ / مَلِكٌ / مَالِكٌ بِوَمِ اللَّيْنِ” gibi, meydana gelen farklılıklardır. *Med*, *idgam*, *ihfâ* gibi usul kuralları, tecvide yönelik fonetik ihtilaflardır. Yukarıda örnek olarak verilen mütevâtir kıraatlerdeki ihtilaflardan hareketle ferşî/lafzî ihtilafların, Kur'an içerisinde toplamda %1,5 ve 2 oranında iken, usul ve tecvid kurallarındaki ihtilaflar %8-8,5 oranındadır. Geriye kalan Kur'an kıraatlerinin tamamında (%90'da) tüm kıraat imamları ittifak etmişlerdir. Başka bir ifadeyle Kur'an lafızlarına ait tüm mütevâtir kıraatlerde, kıraat imamlarının ihtilafı ve kıraat farklılığı yüzde on, ittifakı ise yüzde doksan civarındadır. Buna göre kıraat imamlarının, Kur'an kıraatlerinin yüzde doksan-doksan beş gibi büyük bir oranında ittifak ettiklerini ifade edebiliriz. Bu durum ise Kur'an ve kıraatler arasında ayrılmaz bir ilişki olduğunu göstermekte ve Kur'an ve kıraatlerin birbirinden ayrı iki unsur gibi telakki edilmesinin mümkün olmadığını göstermektedir.

Kur'an kıraatleri arasında üzerinde ihtilaf meydana gelen kıraatler, aynı zamanda “kıraatlerin sıhhat şartları”na uygun kıraatlerdir. İhtilaf edilen bu kıraatler; tevâtüren farklı kıraat imamlarından nakledilmiş olup günümüzde bazı ülkeler ve kurrâ hafızlar tarafından tilâvet edilmektedir. Mesela; Âsım kıraatinin Hafs rivayetinin dışında, Ebû Amr kıraatinin Sûsî, Nâfi' kıraatinin Kâlûn ve Verş rivayetleri gibi kıraatlerden bazıları, günümüzde dünyanın değişik bölgelerinde halen okunmaktadır. Bununla birlikte *Aşera-Takrîb-Tayyibe* eğitimleri asırlardır devam etmekte ve kıraat farklılıklarını ezberleyerek okuyuşları nakleden kurrâ hafızların sayısı ise sadece bizim ülkemizde azımsanmayacak bir düzeydedir.⁸⁹ Bu durum, sıhhat kriterlerine uygun, mütevâtir olarak nakledilen kıraatlerdeki ihtilafların da aynen üzerinde ittifak edilen kıraatler gibi tevâtüren nakledildiğini göstermekte Kur'an ve kıraatlerin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini ifade etmeyi mümkün kılmaktadır.

SONUÇ

Kıraat ilminin temel ve problematik konularından biri olan Kur'an ve kıraatlerin aynılığı veya ayrılığı meselesinde İslâm âlimleri, Kur'ân-ı Kerîm'in tarifi hususunda “efradını cami ağyarını mâni”⁹⁰ bir görüşte ve tanımında birleşmemiştir. Her tarifin doğru yönü olmakla birlikte eksik ve kapalı tarafları da bulunmakta, bazı tariflerde ise Kur'an kavramıyla ne ifade edildiği açıkça anlaşılamamaktadır. Her ilmi disiplin, Kur'an'ı kendi zaviyesinden tanımlarken, bu ilimlerin iç disiplinlerinde de birlik sağlanamamıştır. Kur'an tanımlamalarının bazılarında Kur'an'ın yedi

⁸⁴ Cafer Yerlikaya, “Halef Kıraati Özelinde Kıraatlerle İlgili Bazı Tahlil ve Tespitler”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (31 Aralık 2020), 388.

⁸⁵ Osman Egin, *Ebû Amr ve Kıraati* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), 87-109.

⁸⁶ Ziya Şen, *İbn-i Kesir ve Kıraati* (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 66-94.

⁸⁷ Diğer kıraatler arasındaki ferş ve usul ihtilaflarının sayısı hakkında Tefik İbrahim Damra'nın; “*Rivâyetü'l-imâm Şu'be*”, “*Rivâyetü Hafs b. Süleyman*”, “*Rivâyetü's-Sûsî*”, “*Rivâyetü Kâlûn*”, “*Gâyetü Ridâi fi kıraati'l-Kisâi*” ve “*Kıraatü Ebi Ca'fer*” isimli eserlerinde ferş ve usul ihtilafları tafsilatına bakınız.

⁸⁸ Soner Akdağ, *Âsım Kıraatinin Şu'be Rivayeti* (İstanbul: Âsitâne Kitabevi, 2008), 55-136, 137-138.

⁸⁹ Aşera kıraat eğitiminin verildiği *İhtisas Kursu* hocalarından Kurrâ Hafız Talib Akbal Beyden alınan bilgilere göre; kayıtlı kurrâ hafızların sayısı 2020 itibarıyla bin kişi civarında olduğu, resmi kayıtlı olmayanların ise bilinmediğini belirtmiştir. Bu bilgiye Diyanet İşleri Başkanlığından ulaşılabılır.

⁹⁰ Kur'an'ın “ne bir eksik ne bir fazla” tanımının yapılması demektir. Kur'an'ın tüm özellik ve unsurlarını içeren, uygun olmayan özellik ve unsurların dışarıda bırakılarak tarifinin yapılması anlamında kullanılmıştır.

harfe göre indirildiği ve nakledildiği vurgulanırken bir harfe (Kureyş lehçesine) göre yazıldığını veya nakledildiğini belirten bir tarifin ve rivayetin tespit edilememesi ise dikkat çekicidir.

İslâm âlimleri, kıraatlerin her ne kadar farklı tasniflerini yapmış olsalar da ilk dönem kıraat âlimleri; bu okuyuşları, temel olarak Kur'an'dan sayılan (üzerinde icmâ oluşan) ve sayılmayan (üzerinde icmâ oluşmayan) kıraatler şeklinde ikiye ayırmışlardır. İslâm âlimleri, bir kıraatin Kur'an'dan sayılabilmesi için *sıhhat kriterlerine* uygun olması şartını ileri sürmektedirler. Bu şartlara sahip olan bir kıraatin Kur'an olduğunu kabul ederken, inkâr edilmesi durumunda ise küfürle hükmetmektedirler. Kıraatlerin sıhhat kriterlerine uymayan kıraatler ise isnadı olduğu halde resm-i mushafa veya dil kurallarına uymadığından dolayı Kur'an olarak kabul edilmemektedir. Ancak bununla birlikte isnadı olan ve resm-i mushafa uygun olmayan kıraatin, vahiy olduğu için inkâr edilmesini de hoş karşılamamışlardır. Diğer bir ifadeyle Kur'an ve kıraat kavramlarının birbirinden ayrı olarak değerlendirmesine neden olan kıraatlerin, vahiy olan fakat "sıhhat kriterlerine" uymayan ve üzerinde icmâ oluşmayan/âhâd kıraatler olduğu belirtilebilir.

Hız. Peygamber'den (s.a.s.) Kur'an kıraatlerini nakleden kıraat imamları, mütevâtir kıraatlerin yüzde doksanında ittifak ederken, yüzde on kısmında ihtilaf etmişlerdir. İhtilafların yüzde sekizi usul, yüzde ikisi ise fersî ihtilaflardır. Öte yandan mütevâtir kıraatlerdeki ihtilafli okuyuşların tamamının nakledilmesi, kıraat âlimleri, kurrâ hafızlar ve kalabalık topluluklar tarafından kesintisiz yapılmıştır. Kıraat imamlarının, Kur'an kıraatlerinin ittifak ve ihtilaflarını naklederek okumaları, Kur'an ve kıraatler arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Kur'an okumak isteyen herkes zorunlu olarak bir kıraate uymak mecburiyetindedir. Diğer taraftan Kur'an ve kıraatleri birbirinden ayrı olduğunu söyleyenler bir kıraate tabi olmanın zorunlu olduğunu da ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağırbaş, Abdulhekim. Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2022.
- Akdağ, Soner. Âsım Kıraatinin Şu'be Rivâyeti. İstanbul: Âsitâne Kitabevi, 2008.
- 'Aliyyü'l-İmam, Ahmed. Kur'ân'ın 10 Kıraati. çev. Süleyman Gündüz. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2010.
- Altundağ, Mustafa. Sahih Kıraatlerin Kaynağı. İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2007.
- Azamî, Muhammed Mustafa. Vahyedilişinden Derlenişine "Kur'ân Tarihi". İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Bayraktutan, Osman. Kıraatlerde Âhad Kavramı. Ankara: Gece Akademi, 2019.
- Bayraktutan, Osman. Kıraatlerde Tevatür Olgusu. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Birişik, Abdulhamit. "Kur'ân". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 26/383-388. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Bozkurt, Nebi - Kaya, Nevzat. "İstinsah". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 369-371. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf. Kitâbu't-t'arifât. Kahramanmaraş: Kelam Yayınları, 2022.
- Çetin, Abdurrahman. Yedi Harf ve Kıraatler. İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2010.
- Dağ, Mehmet. Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım. İstanbul: İsam Yayınları, 2011.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd. Câmî'u'l-beyân fi'l-kırââti's-seb'i'l-meşhûra. thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426.

- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd. el-Ahrufu's-seb'a li'l-Kur'ân. thk. Abdulmuheymin Tahhân. Mekke: Dâru'l-Münâre, 1997.
- Demirci, Muhsin. Kur'ân Tarihi. İstanbul: İFAV Yayınları, 2011.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ. İthâfü Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erbaati Aşera. thk. Muhammed İsmâil Şa'ban. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyyeti, 1987.
- Ebû Şâme, Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmâil el-Makdisî. el-Mürşidu'l-veciz ilâ ulûmin tetealleku bi'l-Kitâbi'l-Azîz. thk. İbrâhîm Şemsuddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Egin, Osman. Ebû Amr ve Kırâati. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Endülüsî, Ebî Abdullah Muhammed b. Şerîhi'r-Ra'înî. el-Kâfi fi'l-kırâati's-seb'ı. thk. Ahmed Mahmud Abdu's-Semî'ı. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub. el-Kâmûsü'l-muhît. thk. Enes Muhammed Zekeriyya Cabir Ahmed. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2008.
- Görgün, Tahsin. "Kur'ân, IV. Mahiyeti". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 26/383-388. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Güneş, Arif. Kur'ân-ı Kerîm'in Okunmasında Harf-Kırâat-Yazı Kavramı ve İlişkileri. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.
- Hatîb, Abdullatif. el-M'ucemu'l-kırâât. Dımeşk: Dâru S'adi'd-Dîn li't-Tibâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 2002.
- İbn Ebî Dâvûd, Ebû Bekir Abdullah b. Süleyman. Kitâbu'l-Mesâhif. thk. Muhibbiddin Abdussecân Vâiz. Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Faris. Mu'cemu mekâyisi'l-lügati. thk. Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn. Mısır: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. Lisânü'l-'Arab. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 6 Cilt. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekir. Kitabu's-seb'a fi'l-kıraat. thk. Şevkî Dayf. Kahire: Dâru'l-Mearif, 2009.
- İbnu'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1380.
- İbnu'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. Muncidu'l-mukriîn ve murşidu't-tâlibîn. thk. Ali b. Muhammed el-İmrân. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- Karaçam, İsmail. "Kırâatların İntikali". Kırâat İlmi ve Problemleri. 287-312. İstanbul, 2002.
- Karaçam, İsmail. Kur'ân'ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri. İstanbul: M. Ü. İFAV Yayınları, 2011.
- Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir. Letâifu'l-işârât li funûni'l-kıraat. thk. Merkezi'd-Dirâsâti'l-Kurâniyye. Medîne: Vizaretü'ş-Şuuni'l-İslamiyye ve'l-Evkaf ve'd-Da've, 2013.
- Kaysî, Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Talib. el-İbâne an meâni'l-kıraat. thk. Abdu'l-Fettâh İsmail Selbî. Kahire: Dâru Nahda, ts.
- Kevserî, Muhammed Zâhid. Makâlâtü'l-Kevserî. thk. Ebûbekir Sifil. İstanbul: Ravza Yayıncılık, 2014.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. el-Kırââtü ve eseruhâ fi ulûmi'l-'arabiyye. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1983.
- Nebil, İbrahim b. Muhammed. Ilmu'l-kıraat. Riyâd: Mektebetü't-Tevbeti, 2000.

- Nüveyrî, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Ali. Şerhu Tayyibeti'n-Neşri fi'l-Kırâati'l-'Aşr. thk. Mecdî Muhammed Surûr S'ad Baslûm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- ÖğmüŖ, Harun. "Resm-i Mushaf Bağlamında Kur'an ve Kıraat Ayrımı". Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9-28.
- Sellâm, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Kitâbü fedâili'l-Kur'ân. thk. Mervan el-Atiyye Muhsin Harabe. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.
- Şen, Ziya. İbn-i Kesir ve Kıraati. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. Tefsîru't-Taberî câmiu'l-beyân an tevîli âyi'l-Kur'ân. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin. Kahire: Dârı Hicr, 2001.
- Yavuz, Fırat. "Kıraat, Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması". Kayseri Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 13 (2002), 257-273.
- Yerlikaya, Cafer. "Halef Kırâati Özeline Kırâatlerle İlgili Bazı Tahlil ve Tespitler". KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 36 (31 Aralık 2020), 307-344. <https://doi.org/10.35209/ksuifd.766606>
- Yerlikaya, Cafer. Kıraatlerin Sıhhat Kriterlerinin Değerlendirilmesi. Kahramanmaraş: KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Yüksek, Muhammed İsa. Kırâat Disiplininde Metodolojik Alan Tanımlaması. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014.
- Yüksek, Muhammed İsa. "Tanımları Bağlamında Kur'ân ve Kıraat Özdeşliği". Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 15/2 (2015), 221-253.
- ZerkeŖî, Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân. Kâhire: Dâru't-Turâs, 1957.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazîm. Menâhilu'l-'irfân fi ulûmi'l-Kur'ân. thk. Bedîu's-Seyyid el-Lehhâm. DımeŖk: Dâru Kuteybe, 2010.

STRUCTURED ABSTRACT

Islamic scholars have disputed that the Qur'ān and qirā'āts are separate or identical truths. This issue, which is the subject of dispute, has been analyzed in the context of the conceptual definition, some narrations, matters related to qirā'āts, and criteria for the authenticity of qirā'āts. Islamic scholars have not been able to achieve a complete alliance on the definition of the concept of the Qur'ān, which is the subject of dispute. It has been observed that there is a close in many of the Qur'ān recipes made and there is no news and definition that mushafs were written in the Quraysh dialect. When some Islamic scholars say, "The Qur'ān and qirā'āts are two separate truths", it is not clear whether they mean the writing or the qirā'āts by "the Qur'ān". On the other hand, Islamic scholars, it is not clear and clear whether they mean mutawātir qirā'āts or ahad qirā'āts by "qirā'āts". The science of Qirā'āts is a branch of science that informs and examines the different ways of reading the Qur'ān, and the relation to those who transmit it in terms of disagreement and alliance. The companions wrote mushafs according to various criteria. While 'Uthmān (r.a.), was multiplying the mushafs to ensure the unity of recitation, he investigated the attribution of the recitation to the Prophet (s.a.s.) in written and oral form with two witnesses. 'Uthmān (r.a.) gave the task of spelling and reading to Sa'īd b. el-'As, and the task of writing to Zayd b. Thābit. Osman (r.a.) brought the first compiled copy from Hafsa (r.a.) and took it as the basic reference. In case of "disagreement" in the writing of revelations, the condition was imposed that the Quraysh dialect should be taken as the basis. All the companions have agreed on the official recitations of the written mushafs. It took one year to compile the mushaf and five years to reproduce the mushafs. Abū Bakr b. Mujāhid, by correcting the mistakes in the qirā'āts with these criteria applied by the companions, determined the seven mutawātir qirā'āt. Makkī b. Abī Ṭālib al-Qaysi, on the other hand, stood out because he made these criteria systematic for the first time, and his views were generally accepted. al-Qaysi stated that the conditions of "isnad", "mushaf spelling" and "conformity to Arabic" are sufficient for a qirā'āt to be accepted as the Qur'ān. Many of the Islamic scholars have suggested that the criterion of "ijmā'/tawātur" is also necessary. A qirā'āt that is recited is accepted as the Qur'ān if it complies with one of these three or four conditions. The Companions determined what was the Qur'ān with the criteria they determined and wrote the mushafs, while the qirā'āt scholars determined the correct reading by correcting the mistakes that occurred in the qirā'āts with these criteria. In other words, the "health criteria of qirā'āts" have fulfilled the function and conditions of determining whether qirā'āts should receive the quality of the Qur'ān. The Prophet (p.a.s) In the recitation of the qirā'āts transmitted from tawātur, an alliance occurred between the qirā'āts imams at the rate of 90%, and a conflict occurred at the rate of 10%. 8-8.5% of these disputes are phonetic vocalizations that do not affect the meaning, and 1-1.5% are differences that affect the meaning. This situation also makes it possible to say a close relationship exists between the official mushaf and the recitations/qirā'āts. The 14 or 15 pictures in the official mushaf symbolize 28 or 29 silent letters. The signs representing vowels in Arabic (◌َ, ◌ِ, ◌ُ) represent the sounds a-e, i-i, and u-u, increasing the number of letters to 34 or 35. This number reaches 39 or 40 with 5 letters that cannot be illustrated and are read by oral transmission. The recitation of all of these letters is a procedure that can only be performed by vocalizing through fem-i muhsin and is still valid today. Qirā'āt's scholars have always accepted and emphasized that the oral transmission of the Qur'ān has been the fundamental and essential element in its transmission. Tecvit and procedural rules have been learned and transmitted by a tradition that has lasted from the time of the Prophet (p.a.s) to the present day. In this context, the different readings that do not appear in the mushaf, but emerge through oral transmission, reveal that there is a close relationship between official mushaf and qirā'āts. In addition, everyone who reads the Qur'ān must follow one of the mutawātir qirā'āts. There is an alliance of Islamic scholars on this subject. This situation makes it possible to say that there is a close relationship between the Qur'ān and the qirā'āts.